

Dániel Anna

NEGYVENNYOLC ESZTENDŐ

Közel ötven éve volt. Pontosabban 1948 őszén. A gimnáziumban, ahol tanítottam, az irodalmi szakkörrel Pap Károly-emlékünnepet rendeztünk. A megemlékezésre eljött Pap Károly özvegye és kíséretében Mándy Iván. Így ismerkedtünk meg. Én akkor még semmit nem olvastam tőle.

A nézése – erről kell először szólnom. Nem a szeme. Nem a tekintete. Ezek tetszetősebb kifejezések, de pontatlanok. Mándy Iván élesen és szenvtelenül nézett. A nézése felszívott, fogva tartott, aztán elengedett. Idővel megfigyeltem, hogy úgyszólván mindent így néz. Nem akad el a pusztá valóságnál, messzebbre hatol. A felnőttest mint-ha gyerekként is látná, és halottan is, a feloszlás szégyenében. Mintha neki magának nem is volna más feladata, csak az, hogy szinte anyaggá sűrűsödött nézésének a hordozója legyen.

Azt hiszem, a barátságunk azzal kezdődött, hogy megértettem a nézését, és elfogadtam.

Eleinte azt tartottam róla, hogy önző. Leplezetlenül szűrte át mindent önmagán. Aztán megértettem, hogy a tehetségét szolgálja testestül-lelkestül. Nincs választása: szolgálnia kell. Nem tudom másként kifejezni: Mándy Iván tehetetlen volt a saját tehetségével szemben, az diktált neki. – Az a dolgom, hogy megóvjam a bennem élő író – mondta egyszer.

Csak hát ennyivel beérve hiányos róla a kép, mert Iván életéből egy megindító regény is kikerekedhetne a fiú önfeláldozásról. Olykor úgy rémlett nekem, kifeszített kötélén botladozik a magasban, fenyegető szakadékok felett, cipelve tehetsége súlyát és a szüleit.

A szülők... Először Iván írásaiból ismertem meg őket, a rövid, messze sugárzó mondatokból, a szavak közteseiből, a szöveg sejtető vágásaiból; idővel hús-vér valóságukban.

Beteges anyjához, akivel Iván együtt lakott, beköltözött az elvált apa, „csak néhány napra”, és végleg ott ragadt. A mindenhonnan kikopott zugújságirót mi ősz ezredesként emlegettük, talán a nagy alakítása nyomán, amellyel Ivánt a katonai szolgálat alól kimentette. A sorozóbizottság előtt ő jelent meg. – Fiam nagybeteg, ezt a könyvet küldi a hazának – és átnyújtotta Iván az ifjúság számára írt történelmiregény-zsengéjét. Vagy talán azért nevezte el Iván az apját ősz ezredesnek, mert a szó argóban hazugot jelent, olyan embert, akinek csupán minden ezredik szava igaz.

De az ősz ezredes nem a sorozóbizottság előtt vitte végbe legelképezhető bravúriját. A Rádió pénztárából felvette és persze elköltötte a fiának kiutalt honoráriumot, mielőtt a műsor elhangzott volna. Egyedülálló eset ez a Rádió történetében.

És a felöltő!

Ismerős családhoz készültünk, Iván meg én. A közelben tanítottam, az iskolából egyenesen Ivánékhoz mentem. Anyja – Pipinek becézték – a hálóban pihent, az ősz ezredes a másik szobában a diványon. Indultunk volna, Iván a kabátját venné, kinyitja a szekrényt. A felöltője eltűnt. Azonnal a lényegre tért. – Eladtad? – fordult apjához. – Á, dehogy. – Akkor hát hol van? – Iszonyú csend. Elmentem.

Iván elfogadta az apját, és az ősz ezredes, aki mellett gyermek- és serdülőkorában hányódott, ő is elfogadta, hogy tizenöt éves fia végleg kimaradt az iskolából. (Iván magyartanára egy ideig Szentkuthy Miklós volt.) Ez az iszonyú apa megértette, hogy Iván belepusztulna mindenfajta közösségi életbe, és ha kellett, foggal-körömmel, komédiázással és hazudozással kimentette belőle. Ilyen apát nem lehet kiheverni. Mándy Iván egyik nagy írói élménye, hogy nem heverte ki az apját.

(Azt máig sem tudom, hogy Pipi miért hagyta Ivánt az ősz ezredesnél. Hiszen idővel szerény állásba került az OTI-hoz.)

A gyermekkor zugszállója, ahol szorongva, gyakran éhesen késő éjszakáig várta a kisfiú az apját, ahol a tárgyak feltárták lelküket a jövőbeli írónak, bejutott az időtlenségbe. Én Mándy Iván önként vállalt börtönéről próbálok szólni, a két egymásra nyíló szobáról a Teleki tér szomszédságában, a Fiumei úti ház legfelső emeletén, ahonnan nézte, magába szívta és élénk tárta a saját, senkiével össze nem téveszthető világát. A belső szobában, a két egymáshoz tolt ágyban aludt Iván és az anyja, a külsőben, az ebédlőasztal közelében kopott diványon tanyázott az ősz ezredes. Sivár lakás, az ott-honnak nyoma sem volt benne, a levegőben elfojtottan sistergett az egykori házastársak gyűlölködése, s olykor robbant.

Iván pontosan ismerte énje határait. Egyáltalán: minden dolgában pontos volt, még az érkezésében is, úgyszólván percre; pedig nem volt órája, akkor sem, amikor bőven telt volna rá. És azt is tudta, ingadozás nélkül, hogy meddig terjed a bátorsága.

A kézigránát-est!

A kézigránát az ellenállás idejéből maradt nálunk két revolverrel. A háború után félig-meddig megfedkedtünk róla. Amikor rendelet jelent meg a kötelező fegyverbeszolgáltatásról, a férjem úgy vélekedett, ne adjuk be, szükség lehet még rá. Hát maradt, a két revolverrel együtt. Aztán a férjemet kitették az állásából. Nem is akárhogy. Úgy érezte, hogy figyelik. Házkutatástól tartottunk. A fegyverektől meg kell szabadulni. Bedobni a Dunába!

Abban az időszakban – vagy hat-hét éven át – Iván hetenként egyszer-kétszer, vasárnaponként csaknem mindig nálunk ebédelt. Megbeszéltük a teendőket. Az Országház és a Pártház között este, amikor a gazdik a kutyákkal már hazamentek, általában üres a rakpart. Ott kell behajítani.

Már nem emlékszem, én kértem-e meg Ivánt, hogy kíséren el, vagy ő ajánlotta fel, hogy velem tart. De tudom, hogy azt mondta: – Az alsó lépcsőlejáratig elkísérem. – Addig és nem tovább, gondoltam akkor egy kissé ironikusan.

Útközben valamiről beszélni kellett, mi Dickensről beszélgettünk. Az egzisztencializmus alapélményét, a „kivetettséget a világba” oly dermesztően senki nem jelenítette meg, mint Dickens. És a humora... Aztán elértünk az alsó rakparthoz vivő lépcső tetjéig, Iván továbbment, én le a vízhez, a rakpart üres volt, a kézigránátot meg a revolvert behajítottam a vízbe, olyan messzire, amennyire csak bírtam.

És már régóta tudom, hogy jóval elviselhetőbb volna az élet, ha mindenki olyan pontosan ismerné az énje határait, mint Mándy Iván.

És most köszönöm meg neki, hogy akkor elkísért.

Úgy vélem, a gyűlölet idegen volt tőle. A gyűlölködés iszonyú szorosan köthet össze két embert. És elvakít. Iván tisztán akart látni. Általában megértette az embereket. Illés Endre nem értékelte Mándy Iván írásait. Iván felindulás nélkül vette tudomásul az eleinte mereven elutasító, később elzárkózó magatartást, jöllehet hosszú ideig vérre menő keserűséget okozott neki, hogy a Szépirodalmi Kiadó nem jelentette meg mű-

veit. Mégis felindulás nélkül beszélt a Szépirodalmi vezetőjéről, becsülte esszéit és egyik novelláját. Igazából meghökkentőnek sem tartotta a kiváló kultúrájú Illés Endre lankadatlan fanyalgását. – Bezárkózott a maupassant-i novellák bűvkörébe? De hiszen Csehov is van, Kafka is – kockáztattam meg. Iván csak annyit mondott, hogy ő Thomas Manntól idegenkedik. – Kiszorult belőlem – állapította meg.

Karinthy Ferencsel szemben más volt a reakciója. A legsötétebb Rákosi-időkben Iván akkori törzshelyén, a Szentkirályi utcai kávézóban ült az üres feketészsze mellett. – Várod az amerikaiakat, Iván? – harsogta felé a belépő Cini. – Korántsem anynyira, mint te.

Iván hangjában csak egy parányi élesség volt, amikor az esetet előadta. De az arca!

Iván időnként utált. Tudott nagyon utálni.

A hangját soha nem emelte fel igazából; akkor sem, amikor rászólt az ígéreates irodalomtörténészre (már réges-rég öngyilkos lett): – Vedd csak ki a zakód alól! – Társaság volt nálunk. Én a feketét vittem be, kis híja, hogy el nem ejtettem a tálcát. A zakó alól egy első kiadású Rilke-kötet került elő. – A másikat is – biztatta az irodalomtörténészt Iván vérfagyasztóan nyájas hangon.

A legnehezebb körülmények között sem alkudott meg. Pedig hányan megtették, köztük olyanok is, akik újabban hajthatatlanként ünneplik önmagukat, kiradírozva emlékezetükből, hogy óvatoskodó felajánlkozásuk nem kellett a rendszernek. Iván a szorongás présében élt, de jótányi engedményt sem tett.

A fenyegetettség érzése olykor az abszurditásig fokozódott benne. Ma is fülemben a hangja: telefonon közölte, hogy félórán belül nálunk lesz. Megérkezett, átadta egyik novellája kéziratát, és arra kért, hogy őrizzem meg, mert attól tart, hogy őt elviszik. Távollétében komor arcú férfi kereste, és azt közölte: – Visszajövök. – Hiába nyugtat-tuk Ivánt, csak legyintett. Filmkamera-szeme a semmibe meredt.

Hamarosan kiderült – ő maga mondta el –, hogy a komor arcú férfi a baráti köréhez tartozó műfordító, Vajda Endre, Iván sötét felöltőjét akarta kölcsönkérni, mert meghalt az apja.

Félreértésen alapuló bohózzati jelenet, de micsoda rémségek, mennyi rettegés, kiszolgáltatottság hozta létre. Hány groteszk vagy éppenséggel komikus mozzanat végződik tragédiával Mándy írásaiban.

Az embert meg nem ismerhetőnek tartotta. Csak annyit lehet tudni, és ez is nagyon sok, hogy mi történik az adott pillanatban. A Mándy-írások megannyi elraktartott kamerafelvétel, csupa „itt és most”. De a pillanatsfelvételek csaknem mindig egyetemes-séggé, sorsunk alaphelyzetévé, olykor mítosszá nőnek. A szakadt ügynököt, aki bera-vaszkodta magát a kórházba, hogy fedélhez és ellátáshoz jusson, a paradicsomból űz-ték ki, amikor kirakták. Vétke az elbizakodottság, amiért már az olümposzi istenek is lesújtottak. És a kései írásokban sors- és mítoszhozdozóvá válnak a tárgyak is.

Vonzották a nők. Szerelmes volt, és szerelmesek voltak belé. Az álmétkodó szemű lány, aki szöke hajzuhatagát időnként hátravetette – akkoriban ez a mozzulat még nem volt elterjedt – többször is járt nálunk. A sötét hajú, tehetséges költőnnövel is találkoztam. Egyikkel sem kötődött össze Iván élete. Fogva tartotta Héttorony börtöne, a két egymásba nyíló szoba a beteges Pipivel meg az ősz ezredessel. Pedig megjött az elismerés, a siker, az anyagi biztonság, sőt a jólét is.

Amikor meghalt az apja, majd néhány év múlva az anyja, azt reméltem, hogy a veszteséggel együtt azt is érezni fogja: megszabadult a tehertől. Nem így történt. Az

egymásba nyíló két szoba továbbra is fogva tartotta. Talán még keményebben. Csak később érttem meg egy Kundera-regény címéből. A lét elviselhetetlen könnyűsége.

Cipelte az élet elviselhetetlen könnyűségét. Aztán találkozott nálunk a fiatal orvosnővel, akit egyetemistakora óta ismerek, aki a társa, felesége s, úgy érzem, gyógyítója is lett. A Héttorony börtönlakásból tágas, izléssel berendezett otthonba költöztek.

Szólni szeretnék még Iván humoráról is, a humorról, amit Istentől is számon kért. Csak azt tudom mondani: Mándy Iván reménytelenségből fakadó humora kegyelmi állapot.

Vidor Miklós

A PÁLYA ELEJÉN

Mándy Iván volt az első író, akivel megismerkedtem.

Gyerekkori barátok mondták, novellákat ír, meg is jelengetnek. Aztán egyik délután ott volt ő maga is a tabáni lakásban, ahol rendszeren összejöttünk. Alig ütött ki abból a fölsős gimnazista társaságból, meglepett, mikor megtudtam, hogy már túl van a húszon. Nemcsak a külseje, de ahogy ott ült, olykor megszólalt, csöndes hangja sem azé az önálló felnőtté, aki megtalálta helyét odakint, az iskolapadokon túl. A vékonydon-gájú, tétova mozgású fiú említést sem tett arról, ami a legjobban érdekelt volna.

Többé nem jött át, elvesztettem a szemem elől.

Másfél év múlva láttam viszont az *Élet* című hetilapnál. Verskéziratral állítottam be a szerkesztőségbe Thurzó Gáborhoz. Oldalt, az egyik könyvespolcnál pillantottam meg a kissé elveszetten várakozó fiatalembert. Csodálkozóan elmosolyodott, egy futó szervusszal viszonzta üdvözlésemet. Egyszerre volt kiben megkapaszkodjam.

Elkezdődött a hosszú, folytatólagos beszélgetés, mely éppily váratlanul és befejezetlenül szakadt meg.

Nagyokat sétáltunk, néha fölugrott hozzánk, s most már arról esett szó, amire azon a budai délutánon hiába vártam. Olvasmányokról, írókról, emlékszem, Jacobsenről akkor hallottam tőle. Aztán az itthoniak, egy-egy arc föl villant néha a kávéházi tükörelakon, mégis fényévyire. Most irigyeltem csak Ivánt azért a négy évért, amivel megelőzött. Ő még ott volt Kosztolányi temetésén, véletlenül elkapta Karinthy szavait, amint bizalmasan Babitshoz hajolva mondta: „Vannak dolgok, amikről ezután senki mással nem beszélhetek.” Ismerte Schöpflint, időnként fölkereste a Franklinnál. Tudta, hogy Nagy Lajos a Bucsinszkyba jár; Hunyady Sándor a Royalban lakik. S akikről már ő is lekéselt, de novelláikért lelkesedett: Ambrus Zoltán, Cholnoky Viktor meg a fiatalon meghalt Tóth Vanda. És újra meg újra a *Nyugat!*

Izgatottan láttam neki az ő írásainak. Meghökkenett figuráinak alig megfogalmazható, egyszerre vonzó és taszító idegensége, s ugyanakkor éreztem, mennyire valódiak. Izgalmas volt a stílusa, ez a mozzanatos tömörség, elharapott mondatainak lüktetése, a légkör, melyet megteremt velük. Lassan rájöttem, az alakok és környezetük, a külvárosi terek társadalom alatti tenyésztete s ugyanakkor az író félelmetes beavatott-